МИНИСТЕРСТВО НАУКИ, ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И ИННОВАЦИЙ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

КЫРГЫЗСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

им. Ж. БАЛАСАГЫНА

Школа докторантуры

PHD программа «Юриспруденция»

На правах рукописи
УДК:341:502/504(575.2)(043)

ОСМАНОВА АЛМАЗА МАМЕДОВНА

АБСТРАКТ
диссертационной работы
на тему:

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВОЗМЕЩЕНИЯ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО ЭКОЛОГИЧЕСКИМИ ПРАВОНАРУШЕНИЯМИ В ОБЛАСТИ ОБРАЩЕНИЯ С ХВОСТОХРАНИЛИЩАМИ И ГОРНЫМИ ОТВАЛАМИ

представленной на присвоение степени доктора философии (PhD) по направлению «Юриспруденция»

Научные руководители: доктор юридических наук, профессор **Рысмендеев Б.Дж.**

кандидат юридических наук, профессор **Сактаганова И.С. (зарубежный руководитель)**

Бишкек-2026

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы исследования. На сегодняшний день, в целях экономического и социального развития Кыргызстан успешно развивает конкурентоспособную и «экспортоориентированную» горнодобывающую промышленность, опирающуюся на собственные минерально-сырьевые, управленческие и технологические ресурсы. Как независимое суверенное государство, Кыргызская Республика формирует политику совершенствования горнопромышленного сектора с учетом сохранения уникальности экосистем страны для будущих поколений. Поэтому данный сектор социально-экономического развития учитывает, прежде всего, права своих граждан на благоприятную для жизни окружающую среду (ст.49 Конституции КР), на рациональное и безопасное использование природных ресурсов, составляющих национальное богатство страны (п.2 ст.16 Конституции КР).

Загрязнение окружающей среды, отдельных элементов эко- и биосистем является одним из видов негативных последствий, сопутствующих горнодобывающему производству при обращении хвостохранилищ и горных отвалов. Данная сфера отношений представляет особый интерес в контексте вопроса о соотношении интересов развития экономики и принципов рационального и безопасного обращения. Конфликт социальных интересов во многом способны создавать рыночные механизмы развития горнопромышленного сектора экономики, стремящиеся к прибыли, коррупционные схемы, сопутствующие движению крупного капитала на сырьевом рынке в то время, как сфера обращения с ховстохранилищами и горными отвалами является опасной не только для окружающей среды, но и для человека. Поэтому участие государства в качестве основного субъекта ответственности в исследуемых отношениях является ключевым, системообразующим.

Роль государства в лице его уполномоченных органов актуализируется в связи с запросами самой отрасли на компетентное и ответственное регулирование и управление. Риски, которые несут в себе транснациональные катастрофы, охватывают приграничные районы, а в случае распространения загрязнений по водотокам и отдаленные в территориальном масштабе государства. Возникший или могущий возникнуть в результате транснациональных аварий и катастроф ущерб окружающей среде и человеку становится одной из причин международно-правового сотрудничества государств в решении вопросов по снижению рисков, предотвращению негативных последствий, в том числе, при обращении с хвостохранилищами и горными отвалами.

Международно-правовая консолидация государств способствует поиску новых правовых и технологических решений в обеспечении экологической безопасности как на международном, так и на внутригосударственном уровнях. Практика международного сотрудничества подтверждает тесную взаимосвязь, при которой международное право становится мощным катализатором совершенствования национальных правовых доктрин и политик по обеспечению экологической безопасности при обращении хвостохранилищ и горных отвалов.

Выбранная тема исследования подтверждает свою актуальность не только в связи с бурным развитием горнопромышленной отрасли, но развитием правовой системы Кыргызской Республики. Государство при этом выступает в качестве высокопрофессионального регулятора, это дает возможность максимально эффективно управлять всем процессом на всех циклах жизнедеятельности хвостохранилищ и горных отвалов, с учетом мотивированной и сбалансированной политики, что очень важно при обращении в природными ресурсами в целом. В данном отношении только государство способно установить правила баланса, установив ограничения

посредством таких инструментов, как: разрешительная система (лицензирование, инвестирование и др.), контрольно-надзорная и ревизионная система (инспектирование, мониторинг, экспертиза и др.), а также институты юридической ответственности за нарушение норм, регламентирующих порядок обращения с хвостохранилищами и горными отвалами.

Связь темы диссертации с крупными научными программами (проектами) и основными научно-исследовательскими работами. Данное исследование является инициативным. Основаниями для данного исследования послужили международно-правовые доктрины, выраженные в докладах Комиссии ООН по международному праву, системных документах международного права в сфере исследуемых вопросов, национально-правовых стратегиях, концепциях и отчетах Кыргызской Республики.

Цели и задачи исследования. Целью настоящего диссертационного исследования является комплексный правовой анализ вопросов международно-правового регулирования возмещения вреда, причиненного экологическими правонарушениями в области обращения с хвостохранилищами и горными отвалами, а также сравнительно-правовой анализ действующего законодательства и нормативно-правового материала Кыргызской Республики в данной сфере исследования.

Для достижения указанной цели были поставлены следующие **задачи**:

- определить роль и значения международного права в регулировании сферы обращения с хвостохранилищами и горными отвалами;

- рассмотреть развитие института деликтологии в сфере обращения экологии в целом и при обращении с хвостохранилищами и горными отвалами в частности;

- рассмотреть особенности регулирование правоотношений в сфере обращения с хвостоханилищами и горными отвалами в Кыргызской Республике;

- дать характеристику международного и трансграничного правонарушения в области обращения с хвостохранилищами и горными отвалами;

- рассмотреть субъекты ответственности за нарушения в области обращения с хвостохранилищами и горными отвалами в международном праве;

- определить статус органов, имеющих функциональные полномочия в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами;

- исследование международно-правовых вопросов возмещения вреда, причиненного экологическими правонарушениями в области обращения с хвостохранилищами и горными отвалами.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в том, что представленное к защите исследование представляет собой одну из первых попыток комплексного исследования вопросов международно-правового регулирования возмещения вреда, причиненного экологическими правонарушениями в области обращения с хвостохранилищами и горными отвалами. В работе был собран, рассмотрен и проанализирован теоретический и практический материал в международно-правовом аспекте по исследуемой тематике, а также с позиции влияния международного права на развитие национально-правовой системы Кыргызской Республики. В работе были рассмотрены новейшие международно-правовые разработки, обновленное законодательство и нормативно-правовое регулирование Кыргызской Республики, а также статистические и технологические данные по вопросам обеспечения экологической безопасности на хвостохранилищах и горных отвалах в Кыргызской Республике.

Практическая значимость работы состоит в том, что результаты проведенного исследования могут быть использованы для дальнейшего углубления теоретических разработок по теме исследования, а также

использованы при совершенствовании экологического и природоохранного законодательства Кыргызской Республики, в том числе в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами. Материалы диссертационного исследования могут применяться в учебном процессе при изучении таких дисциплин как «Международное право», «Экологическое право», «Административное право», «Конституционное право», «Гражданское право», «Уголовное право».

Основные положения диссертации, выносимые на защиту:

1. Характер международно-правового регулирования является превентивным и рекомендательным, и его главная задача в деле обращения с хвостохранилищами и горными отвалами состоит в организации международно-правовой системы предотвращении различного рода негативных последствий. Международное право в данном случае, выполняет роль инициатора развития, совершенствования национально-правовых систем, консолидации и институционализации вопросов предупреждения наступления негативных последствий. Это обусловлено правовой природой международного права, в основе структуризации которого находятся его принципы. В сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами международное право выражается через ряд принципов, в числе которых принцип предосторожности и принцип невмешательства, противопоставляемые санкционному воздействию на правонарушителей.

2. В научно-правовой теории Кыргызской Республики необходимо развивать институт деликтологии в сфере обращения экологии в целом и при обращении с хвостохранилищами и горными отвалами в частности, потому, как данный институт функционирует в юрисдикции национального (внутригосударственного права). Формирование деликтного права в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами, включающему деликты в области трансграничных правонарушений должно опираться на

формально определенный в законодательстве Кыргызской Республики обязательственный комплекс нормативов, а также на нормы-запреты для субъектов данных правоотношений. В рамках деликтного права необходимо ориентировать правоприменительную практику на взаимосвязь и взаимозависимость отраслевых и процессуальных законов, определяющих объемы, содержание и границы правового поведения участников отношений в сфере обращения с хвосто-хранилищами и горными отвалами с законодательством о правонарушениях, конкретизирующих признаки противоправности в составах административных право-нарушений, уголовно наказуемых преступлений, а также признаки материальной ответственности, регламентируемой гражданским законодательством.

3. Регулирование правоотношений в сфере обращения с хвостоханилищами и горными отвалами в Кыргызской Республике нуждается в реформировании с учетом развития мировых технологий, обеспечивающих безопасность хвостохранилищ и горных отвалов, развития международных отношений и международного права в данной сфере отношений, а также принимая во внимание осознание экологических проблем как на национальном (государственном) уровне, так и в международно-правовой практике. Необходимость реформирования обусловлена также тем, что нормы ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» уже не успевают за тенденциями развития, предопределяющими и качество правового регулирования. Более того, со времени выхода Закона изменилась государственно-правовая политика в данной сфере деятельности, Кыргызская Республика стала участницей множества Конвенций и двусторонних международных договоров в сфере охраны окружающей природной среды и обеспечения экологической безопасности. С течением времени на международно-правовой арене изменяются актуальные сферы внутри отрасли и способы разрешения трансграничных конфликтов в исследуемой сфере

деятельности. Основная регламентация правового режима обращения с хвостохранилищами и горными отвалами в Кыргызской Республике осуществляется посредством подза-конных нормативно-правовых актов. В данном смысле, в законодательном режиме (в ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах») необходимо унифицировать гармонизировать технолого-технические, нормативно-правовые, социальные, политико-правовые, экономико-финансовые и другие требования, формирующие специфику отрасли, а также институализировать регламентацию трансграничных правоотношений в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами.

4. Анализ вопросов международного и трансграничного правонарушения подтверждает, что международное право не устанавливает обязанности государств возмещения любого невиновного причиненного вреда. Ответственность может наступить только в случае заключения специальных соглашений, в которых обязанность возмещения ущерба предусматривается на паритетных основаниях с учетом конкретизации видов источников опасности. В данной связи следует институциализировать и гармонизировать национальное, региональное и глобальное международное регулирование по вопросам ответственности за трансграничное правонарушение. Отсутствие институциональных правовых критериев, позволяющих оценить и регламентировать все возможные аспекты обеспечения безопасности трансграничных экосистем, осложняет не только применение института международной ответственности, но и замедляет процесс развития международного и внутринационального права в исследуемой и сопредельных отраслях права экологической безопасности.

5. ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» необходимо синхронизировать с действующими подзаконными актами в определении статуса органов, имеющих функциональные полномочия в сфере обращения с

хвостохранилищами и горными отвалами. ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» следует персонифицировать обязательственный комплекс отношений, стороной которых является эксплуатирующие предприятия и/или организации, определить и гармонизировать блок взаимоотношений (с четким разграничением) между ними и государством, а также его уполномоченными специализированными органами по вопросам обязательств и юридической ответственности. Анализ действующего подзаконного материала выявляет факты дублирования полномочий специализированных органов в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами. Проведенное сравнительно-правовое исследование подтверждает потребность в: 1) оптимизации системы государственного управления в сфере природопользования в целом и при обращении с хвостохранилищами и горными отвалами в частности; 2) конкретизации полномочий субъектов управления по сферам деятельности (мониторинг, экспертиза, иные виды контроля) и по объектам управления. В ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» термин «специализированная организация» следует заменить на термин «уполномоченный государственный орган в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами».

6. В ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» нужно определить правовой статус Оператора, как одного из основных субъектов правоотношений в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами, на которого международным правом возлагается ряд обязательств и ответственность за принятие мер по обеспечению готовности к чрезвычайным ситуациям в целях ликвидации последствий промышленных аварий, обеспечению готовности в целях смягчения трансграничного воздействия таких аварий. На сегодняшний день статус операторов установлен только в подзаконных нормативных правовых актов Кыргызской Республики. При этом следует учесть важное отличие статуса Оператора в международном праве,

согласно которому он имеет весьма широкие полномочия от правомочий Оператора в национальном праве, где его деятельность ограничена и подконтрольна государственным уполномоченным органам. Особого внимания и проработки в контексте реформирования законодательства Кыргызской Республики в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами, заслуживает вопрос о границах и объемах ответственности Оператора; пределах самостоятельности в принятии им решений; дублирования его полномочиями полномочий специализированных органов государственной власти Кыргызской Республики.

7. По причине обусловленных сложностями в регламентации в национальных правовых системах унифицированных регулятивных стандартов в форме методик оценки экологического ущерба, формирование института возмещения вреда окружающей среде, в том числе и трансграничного, на сегодняшний день, не закончено. Поэтому считаем, что существует острая необходимость в выработке единой международно-правовой концепции, способствующей эффективности предотвращения трансграничного ущерба, восстановления окружающей природной среды, а также иных компенсаций, необходимость которых возникла в результате причинения вреда эко- и биосистемам в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами.

В случае трансграничных катастроф и аварий, государство источника загрязнения иного вредного последствия деятельности в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами, становится центральным субъектом ответственности по обязательствам предотвращать трансграничный вред, восстанавливать ущерб, связанный с загрязнением и иными негативными последствиями промышленного воздействия на окружающую среду. Поэтому конкретные и наиболее строгие положения о компенсации ущерба окружающей среде, а также механизмы их реализации должно содержать

национальное законодательство. В виду отсутствия специальных положений, законодательство Кыргызской Республики должно развивать институт возмещения трансграничного ущерба окружающей среде, причиненного деятельностью при обращении с хвостохранилищами и горными отвалами.

Личный вклад соискателя. Результаты, полученные в ходе проведенного научно-теоретического и научно-практического исследования получены автором лично и базируются на изучении большого эмпирического и нормативного материала.

Апробации результатов исследования. Результаты исследования прошли апробацию в процессе обсуждения на заседании кафедры международного и экологического права Кыргызского государственного юридического университета. Основные положения и выводы диссертации были отражены в научных публикациях, были апробированы на международных конференциях, круглых столах и семинарах.

Структура диссертации. Структура состоит из введения, трех глав, включающих в себя пять разделов, выводов, практических рекомендации и списка использованной литературы.

ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ

1.В ст.3 ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» термин «специализированная организация» следует заменить на термин «уполномоченный государственный орган в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами».

2. В ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» определить значение термина «трансграничный ущерб».

3.В ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» необходимо закрепить и раскрыть правовой статус Оператора как ответственного субъекта

отношений в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами.

4. В ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» закрепить основы ответственности разработчиков проектов хвостохранилищ и горных отвалов.

5. В ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» необходимо внести изменения в ст.3, дополнив норму «…государственная организация, созданная в соответствии с законодательством Кыргызской Республики, осуществляющая прием хвосто хранилищ и горных отвалов от эксплуатирующих организаций с целью дальнейшей их физической защиты» следующим дополнением: «и обеспечения экологической безопасности». Данное дополнение соответствует функциональной ответственности государства за обеспечение экологической безопасности при обращении с хвостохранилищами и горными отвалами.

6. В Кодексе КР «О правонарушениях», в УК КР санкционировать ЗКР ввоз и захоронение на территорию Кыргызской Республики радиоактивных и токсичных отходов.

ВЫВОДЫ

В результате проведенного исследования сформулированы следующие выводы и предложения:

1. Международно-правовое регулирование в сфере обращения с хвостохранилишами и горными отвалами, так же, как и в других областях сотрудничества имеет свою специфику, выраженную в превентивном, рекомендательном характер правового регулирования. Для этого в международном праве создана целая система институтов превенции в различных сферах исследуемого вопроса от проектирования и строительства гидротехнических сооружений, до рекультивации законсервированных объектов хвостохранилищ. Тем не менее, нельзя недооценивать и роль международного права в определении внутринациональной политики и

совершенствованию внутринационального законодательства в исследуемой сфере. Анализ приведенного в данном параграфе конвенционного материала не позволил выделить деликтных механизмов, на основании которых реализуется институт правонарушений и ответственности. В данном случае следует акцентировать, что современные экологические требования в сфере безопасности обращения с хвостохранилищами и горными отвалами не могут быть полностью удовлетворены всем имеющимся комплексом международных норм, а соответственно и наукой международного права, принятой практикой международного сотрудничества. Поэтому основная регламентационная нагрузка ложится на нормы национального права, во многом ориентирующего на мировые тенденции.

2. Законом Кыргызской Республики «О хвостохранилищах и горных отвалах» установлены обязательные к соблюдению обеспечения безопасности при обращении с хвостохранилищами и горными отвалами требования, нарушения которых, в общем смысле, образует правонарушение. Однако, для правовой формализации правонарушения как основного звена деликтного права, необходима его институционализация и спецификация. Анализ действующего законодательства и нормативных правовых актов подзаконного уровня Кыргызской Республики подтверждает, что непосредственного регулирования института правонарушений и ответственности в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами не сформировано, он реализуется опосредовано, через институционализацию объектов правонарушения. Однако, содержание правооотношений, обусловленный технологией обращения с хвостохранилищами и горными отвалами, сосредоточенный в основном в подзаконных актах методического характера, выявляет спецификацию рассматриваемых отношений, что, соответственно, должно отразиться на формировании деликтного права в сторону его расширения и конкретизации. В настоящем исследовании обоснован вывод о

том, что в рамках деликного права собранный в системе законодательства комплекс обязательств субъектов обращения с хвостохранилищами и горными отвалами будет способствовать формированию специализированных составов правонарушений, что, по нашему мнению, повысит эффективность обеспечения экологической безопасности при обращении с хвостохранилищами и горными отвалами.

3. Проведенное исследование подтвердило необходимость реформирования отечественного законодательства в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами. Во-первых, с момента принятия действующего ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» изменились технологии добычи природных ресурсов, технические требования к проектированию и строительству хвостохранилищ и горных отвалов, появились новые возможности, применяемые в процессе рекультивации. Во-вторых, международное сообщество признало дело обеспечения экологической безопасности всеобщим и обязательным для мирового сообщества. За последнее десятилетие было разработано множество соглашений и договоров, в которых государства – участники признают общую волю в охране окружающей среды от загрязнений и иных негативных последствий в следствии деятельности на хвостохранилищах и горных отвалах. В-третьих, в отечественном праве обнаруживается дисбаланс нормативного регулирования. Основная регламентация ложится на подзаконное регулирование, касающегося технологии производства, а также политики, средств и методов управления. В целях повышения эффективности правового регулирования обращения с хвостохранилищами и горными отвалами в законодательном режиме (в ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах») следует обобщить и систематизировать накопленный нормативно-правовой опыт регламентации, институционализировать вопросы трансграничных правоотношений (вреда). Одним из направлений должна стать

синхронизация технико-технологических и правовых аспектов деятельности в данной сфере деятельности. Также следует ориентировать правоприменительную практику на взаимосвязь и взаимозависимость отраслевых законов, определяющих объемы, содержание и границы правового поведения участников специализированных отношений с законодательством о правонарушениях, конкретизирующих признаки противоправности в составах административных правонарушений, уголовно наказуемых преступлений.

4. На сегодняшний день проблематика трансграничных правонарушений актуализируется в связи с фактическим отсутствием правовых механизмов, влияющих на трансграничные воздействия. Анализ международного права и внутринационального законодательства дает основания полагать, что единого образца правонарушения в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами еще не выработано. К рассматриваемой области правоотношений применим целый комплекс норм, правил и положений, частично черпаемый из норм отечественного законодательства, фактически формируемого международными правовыми принципами и частично самим международным правом. Поэтому остаются актуальными вопросы привлечения к ответственности государств – источников загрязнений, возмещения ими экологического и связанного с ним экономического вреда другим сопредельным государствам, решение ими экологических трансграничных проблем, ликвидации аварий и их последствий. Применительно к специфике рассматриваемых отношений, в отсутствии прямого регулирования должны быть сформулированы правовые критерии, позволяющие оценить все возможные риски воздействия деятельности по обращению с хвостохранилищами и горными отвалами на трансграничные экосистемы. В данной связи актуализируются проблемы оптимизации международно-правового регулирования по вопросам трансграничного воздействия в сфере обращения с хвостохранилищами и

горными отвалами, а также реализации международно-правового принципа «загрязнитель платит», не отраженного в действующем праве Кыргызской Республики.

5. Вопросы возмещения вреда или ответственности за вред причиненный окружающей среде и эко- и биосистемам, на международном уровне, вызывают острую полемику, так как такой «ущерб не подпадает под традиционные понятия ущерба или убытков, не покрывается институтами гражданско-правовой ответственности в национальных правовых режимах. Проблема имеет ряд оснований: 1) Режим гражданско-правовой ответственности основывается на денежной (материальной) компенсации за убытки, выраженные в материальной форме и возникшие в результате нарушения норм гражданского права в рамках материальной гражданско-правовой ответственности, однако диапазон возможного ущерба, связанного с загрязнением окружающей среды тем более с трансграничными последствиями, намного шире, а возможность его возмещения также выходит за рамки частно-правовых отношений. Непреодолимые трудности в применении института гражданско-правовой ответственности при трансграничных загрязнениях касаются также вопросов: определения фактического причиненного материального ущерба, его оценки, причинно-следственного комплекса, применения мер ограниченной ответственности (внутренней, проводимой в рамках национальной юрисдикции) и др. 2) Государство, являясь собственником природных ресурсов, тем не менее, является публичным субъектом, а природные ресурсы – стратегическим объектом, что ограничивает гражданско-правовую активность в рассматриваемых правоотношениях.

Поэтому проводимые ныне попытки международной унификации вопросов гражданско-правовой ответственности имеют узкоспециальное значение и не решают проблемы возмещения трансграничного ущерба

окружающей среде, государствам причиненного в результате негативных последствий при обращении с хвостохранилищами и горными отвалами.

6. Обосновываем вывод о том, что в ЗКР «О хвостохранилищах и горных отвалах» необходимо разделить комплекс обязательств эксплуатирующих и специализированных государственных организаций. Теоретико-правовой анализ международных и зарубежных источников подтверждает, что в сфере экологии и природопользования принцип коллективной ответственности закрепился в условиях глобализации, при которых суть международно-правового регулирования сводится к унификации стандартов, принципов и правоприменения. Актуализация именно в таких отношениях, как природопользование, добыча полезных ископаемых таких видов коллективной (солидарной) ответственности, как «метаинституциональная» и «трансцендентальная» обусловлена как спецификой отрасли, масштабами капиталовложений, так и особенностью развития развивающихся экономик (преимущественно за счет экспорта ресурсов).

Однако у данного вида ответственности есть опасные проявления, так как она связана с транснациональным управлением месторождений транснациональными корпорациями (ТНК), стремящихся «обеспечить долгосрочный контроль над мировым природным капиталом и свободный доступ к минеральному сырью, которым многие державы с постиндустриальной экономикой не располагают.

Отсутствие распределительного механизма ответственности между эксплуатирующими и специализированными, на наш взгляд: 1) не соответствует принципу прозрачности, подконтрольности гражданскому обществу; 2) может вызвать определенные проблемы в практике правоприменения в сфере деятельности горнопромышленных предприятий, реализации инвестиционной политики, вызывать коррупционные риски.

7. Исследование вопросов о статусе субъектов ответственности в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами выявляет ряд проблем: 1) подзаконное регулирование содержания статуса специализированных организаций; 2) дублирование полномочий специализированных органов; 3) отсутствие видимой (из текстов НПА) межведомственной координации, что, в свою очередь усложняет практику правоприменения.

Решение указанных проблем видится в: 1) оптимизации системы государственного управления в сфере природопользования в целом и при обращении с хвостохранилищами и горными отвалами в частности; 2) конкретизации полномочий субъектов управления по сферам деятельности (мониторинг, экспертиза, иные виды контроля) и по объектам управления.

8. Развитие международно-правовых отношений в сфере обеспечения экологической безопасности при обращении с хвостохранилищами и горными отвалами, а также по нашему мнению, по указанным в выводе №6 причинам международная практика образовала нового субъекта – Оператора, с возложением на него исполнительной и контрольной компетенции, а также ответственности за безопасное функционирование хвостохранилищ, принятие мер по обеспечению готовности к чрезвычайным ситуациям в целях ликвидации последствий промышленных трансграничных аварий. Тем не менее, сравнительно-правовой анализ выявляет ряд несоответствий в подходе к формированию статуса оператора в международном и национальном праве. В данной связи считаем, что необходимо обосновать и в законодательном порядке: 1) выделить оператора как отдельного субъекта прав, обязанностей и ответственности; 2) закрепить границы и объемы ответственности Оператора; 3) определить пределы самостоятельности в принятии им решений и пределы подконтрольности уполномоченным органам государственной власти Кыргызской Республики; 4) определить механизмы обратной связи в деятельности оператора и уполномоченного (регулирующего) органа; 5)

исключить возможности дублирования его полномочиями полномочий специализированных органов государственной власти Кыргызской Республики.

7. Формирование международно-правового института возмещения вреда окружающей среде, в том числе и трансграничного, на сегодняшний день, не закончено. Поэтому развитие международного права в исследуемом направлении следует рассматривать в контексте выработки единой международно-правовой концепции, способствующей эффективности предотвращения трансграничного ущерба, восстановления окружающей природной среды, а также иных компенсаций, необходимость которых возникла в результате причинения вреда эко- и биосистемам в сфере обращения с хвостохранилищами и горными отвалами. На сегодняшний день международное право устанавливает для сторон конвенций требования совершенствовать свои национальные правовые системы в целях унификации комплекса институциональных решений, а также решает задачи сотрудничества по таким направлениям, как: информирование, помощь, содействие в разработке программ и т.п.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИЛИМ, ЖОГОРКУ БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИННОВАЦИЯЛАР МИНИСТРЛИГИ

Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

ДОКТОРАНТУРА МЕКТЕБИ
«ЮРИСПРУДЕНЦИЯ» PHD ПРОГРАММАСЫ

Кол жазма укугунда

УДК:341:502/504(575.2)(043)

ОСМАНОВА АЛМАЗ МАМЕДОВНАНЫН

диссертациялык ишинин

АБСТРАКТЫ

КАЛДЫК САКТООЧУ ЖАЙЛАР ЖАНА КЕН КАЛДЫКТАРЫ МЕНЕН ИШТӨӨ ЧӨЙРӨСҮНДӨГҮ ЭКОЛОГИЯЛЫК УКУК БУЗУУЛАР МЕНЕН КЕЛТИРИЛГЕН ЗЫЯНДЫН ОРДУН ТОЛТУРУУНУ ЭЛ АРАЛЫК-УКУКТУК ЖӨНГӨ САЛУУ темасында «Юриспруденция» багыты боюнча (PhD) философия доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылды

Илимий жетекчилер: Юридика илимдеринин доктору, профессор **Рысмендеев Б.Дж.**

Юридика илимдеринин кандидаты, профессор **Сактаганова И.С.** (илимий кош жетекчи)

Бишкек-2026

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Бүгүнкү күндө Кыргызстан экономикалык жана социалдык жактан өнүгүү максатында өзүнүн минералдык чийки заттык, башкаруучулук жана технологиялык ресурстарына таянган атаандаштыкка жөндөмдүү, «экспортко багытталган» тоо-кен өнөр жайын ийгиликтүү өнүктүрүп жатат. Кыргыз Республикасы көз карандысыз суверендүү мамлекет катары келечек муундар үчүн өлкөнүн экосистемаларынын уникалдуулугун сактоону эске алуу менен тоо-кен өнөр жай секторун өркүндөтүү саясатын калыптандырууда. Ошондуктан социалдык-экономикалык өнүгүүнүн бул тармагы, биринчи кезекте, жарандардын жашоосу үчүн жагымдуу айлана-чөйрөгө болгон укуктарын (КР Конституциясынын 49-беренеси, ошондой эле өлкөнүн улуттук байлыгы болуп саналган жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу жана коопсуз пайдалануу укуктарын (КР Конституциясынын 16-беренесинин 2-пункту) эске алат.

Айлана-чөйрөнүнүн булгануусу жана айрым эко жана биосистема элементтери калдык сактоочу жайлардын жана тоо калдыктарын иштетүүгө байланышкан тоо-кен өнөр жайынын терс кесепеттеринин бир түрү болуп саналат. Бул чөйрө экономиканы өнүктүрүү кызыкчылыктары менен рационалдуу жана коопсуз башкаруу принциптеринин ортосундагы мамилелерди изилдөөдө өзгөчө маанаге ээ. Социалдык кызыкчылыктардын кагылышын көбүнчө кирешеге умтулган тоо-кен секторунун рыноктук механизмдери жана чийки зат рыногундагы ири капиталдын кыймылына байланыштуу коррупциялык схемаларды жаратууда, ал эми калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсү айлана-чөйрөгө гана эмес, адамдын коопсуздугуна да коркунуч туудурат. Ошондуктан мамлекеттик бийликтин негизги жооптуу субьект катары катышуусу бул мамилелерде чечүүчү жана системаны түзүүчү ролго ээ.

Мамлекеттин ыйгарым укуктуу органдары тарабынан көрсөтүлгөн ролу тармактын компетенттүү жана жоопкерчиликтүү жөнгө салууга жана башкарууга болгон суроо-талабына байланыштуу актуалдуу болуп саналат. Трансулуттук кырсыктардын тобокелдиктери чек ара аймактарына, ал эми булгануулар суу жолдору аркылуу жайылып кеткен учурда алыскы мамлекеттерге чейин созулат. Трансулуттук авариялардын жана кырсыктардын натыйжасында келип чыккан же болушу мүмкүн болгон айлана-чөйрөгө жана адамдарга келтирилген зыян мамлекеттердин ортосундагы тобокелдиктерди азайтуу жана терс кесепеттерди алдын алуу, анын ичинде калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүү жаатындагы эл аралык укуктук кызматташтыктын себептеринин бири болуп саналат.

Мамлекеттердин эл аралык укуктук консолидациясы эл аралык жана мамлекеттин ички деңгээлдеринде экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу үчүн жаңы укуктук жана технологиялык чечимдерди издөөгө өбөлгө түзөт. Эл аралык кызматташтыктын практикасы эл аралык укук калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарынын иштетүүдө экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга багытталган улуттук укуктук доктриналарды жана саясаттарды өркүндөтүүнүн күчтүү катализатору болуп саналарын жана алардын тыгыз өз ара байланышын тастыктайт.

Тандалган изилдөө темасы тоо-кен өнөр жай тармагынын тездик менен өнүгүшүнө гана эмес, Кыргыз Республикасынын укуктук системасынын өнүгүшүнө байланыштуу да өзүнүн актуалдуулугун тастыктайт. Мында мамлекет жогорку кесипкөй жөнгө салуучу катары чыгып, калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарынын жашоо циклинин бардык баскычтарында процессти мүмкүн болушунча натыйжалуу иштетүүгө шарт түзөт. Бул өз кезегинде жаратылыш ресурстары менен иш алып барууда жүйөлүү жана тең салмакталган саясатты жүргүзүүнүн маанилүүлүгүн шарттайт. Бул багытта

мамлекет гана тең салмактуулукту камсыз кылуучу эрежелерди белгилөөгө жөндөмдүү болуп, төмөнкүдөй инструменттер аркылуу чектөөлөрдү киргизет: уруксат берүү системасы (лицензиялоо, инвестициялоо ж.б.), көзөмөлдүк-байкоо жана ревизиялык система (инспекциялоо, мониторинг жүргүзүү, экспертиза ж.б.), ошондой эле калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары менен иш алып баруунун тартибин жөнгө салуучу ченемдерди бузгандыгы үчүн юридикалык жоопкерчилик алышат.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштер менен байланышы. Бул изилдөө демилгелүү мүнөзгө ээ. Аталган изилдөөгө негиз катары БУУнун Эл аралык укук боюнча комиссиясынын баяндамаларында чагылдырылган эл аралык-укуктук доктриналар, изилденип жаткан маселелер боюнча эл аралык укуктун системалык документтери, ошондой эле Кыргыз Республикасынын улуттук-укуктук стратегиялары, концепциялары жана отчеттору кызмат кылды.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Бул диссертациялык изилдөөнүн максаты – калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндө экологиялык укук бузуулардан келип чыккан зыяндын ордун толтурууну эл аралык-укуктук жөнгө салуу маселелерине комплекстүү укуктук талдоо жүргүзүү, аны менен катар бул изилдөө тармагында Кыргыз Республикасынын учурда колдонулуп жаткан мыйзамдарын жана ченемдик-укуктук актыларын салыштырма-укуктук талдоодон өткөрүү болуп саналат.

Көрсөтүлгөн максатка жетүү үчүн төмөнкү **милдеттер** коюлган:

- калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүн жөнгө салууда эл аралык укуктун ролун жана маанисин аныктоо;

- жалпысынан экология чөйрөсүндө жана өзгөчө калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндө деликтология институтунун өнүгүшүн кароо;

- Кыргыз Республикасында калдык сактоочу жайлар жана тоо-кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү укуктук мамилелерди жөнгө салуунун өзгөчөлүктөрүн кароо;

- калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү эл аралык жана трансчек аралык укук бузууларга мүнөздөмө берүү;

- эл аралык укукта калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктарынын иштетүү чөйрөсүндөгү укук бузуулар үчүн жоопкерчилик тартуучу субъекттерди кароо;

- калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндө функционалдык ыйгарым укуктарга ээ болгон органдардын статусун аныктоо;

- калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү экологиялык укук бузуулардан келтирилген зыяндын ордун толтуруунун эл аралык-укуктук маселелерин изилдөө.

Диссертациянын илимий жаңылыгы. Калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүү экологиялык укук бузуулардан келип чыккан зыяндын ордун толтурууну эл аралык-укуктук жөнгө салуунун алгачкы комплекстүү изилдөөлөрүнүн бири катары көрсөтүлүшүндө жатат. Иште изилденип жаткан тема боюнча эл аралык-укуктук көз караштан, ошондой эле эл аралык укуктун Кыргыз Республикасынын улуттук укуктук системасынын өнүгүшүнө тийгизген таасири көз карашынан теориялык жана практикалык материалдар чогултулган, каралган жана талданган. Иште акыркы эл аралык-укуктук өнүгүүлөр, Кыргыз Республикасынын жаңыртылган мыйзамдары жана ченемдик укуктук базалары, ошондой эле Кыргыз Республикасындагы калдык сактоочу жайлардагы жана кен калдыктарды иштетүү чөйрөсүндөгү экологиялык коопсуздук боюнча статистикалык жана технологиялык маалыматтар каралган.

Изилдөө иштин практикалык мааниси жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыктары изилдөө темасы боюнча теориялык иштеп чыгууларды мындан ары тереңдетип жатат, ошондой эле Кыргыз Республикасынын экологиялык жана жаратылышты коргоо мыйзамдарын, анын ичинде калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү мыйзамдарды өркүндөтүүдө колдонулушу мүмкүн. Диссертациялык изилдөөнүн материалдары окуу процессинде «Эл аралык укук», «Экологиялык укук», «Административдик укук», «Конституциялык укук», «Жарандык укук», «Жазык укугу» сыяктуу дисциплиналарды өздөштүрүүдө пайдалануу га болот.

Коргоого берилген диссертациянын негизги жоболору:

1. Эл аралык укуктук жөнгө салуунун мүнөзү алдын алуучу жана кеңеш берүүчү мүнөзгө ээ, ал эми калдык сакталуучу жайларды жана кен калдыктарын иштетүүдөгү анын негизги максаты ар кандай терс кесепеттерди болтурбоо үчүн эл аралык укуктук системаны уюштуруу болуп саналат. Бул учурда эл аралык укук улуттук укуктук системаларды өнүктүрүү жана өркүндөтүү, терс кесепеттерди болтурбоого байланыштуу маселелерди бекемдөө жана институционалдаштыруу үчүн демилгечи катары каралат. Бул эл аралык укуктун укуктук мүнөзүнө байланыштуу, анын түзүмү анын принциптерине негизделген. Калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү эл аралык укук бир катар принциптер, анын ичинде сактык принциби жана кийлигишпөө принциби аркылуу көрсөтүлөт, алар бузуучуларга салынган санкциялар менен карама-каршы коюлат.

2. Кыргыз Республикасынын укуктук теориясы жалпысынан айлана-чөйрөнү башкаруу жаатында жана атап айтканда, калдык сакталуучу жайларды жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү деликт укугунун концепциясын иштеп чыгышы керек, анткени бул концепция улуттук (ички) укуктун юрисдикциясынын чегинде иштейт. Калдык сактоочу жайлар жана

кен калдыктары көмүлгөн жерлер, анын ичинде чек ара аралык укук бузуулар жаатындагы деликт укугун өнүктүрүү Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында расмий түрдө аныкталган милдеттүү жоболордун жыйындысына, ошондой эле бул укуктук мамилелердин тараптары үчүн тыюу салуучу жоболорго негизделиши керек. Деликт укугунун алкагында, калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарынын иштетүү чөйрөсүндөгү мамилелердин катышуучулары үчүн укуктук жүрүм-турумдун көлөмүн, мазмунун жана чектерин аныктаган тармактык жана жол-жоболук мыйзамдардын байланышын жана өз ара көз карандылыгын укук бузуулар жөнүндө мыйзамдар менен интеграциялоо аркылуу жетектөө зарыл, анда административдик укук бузуулардагы, кылмыштуу укук бузуулардагы жана жарандык укук менен жөнгө салынуучу финансылык жоопкерчиликтин элементтери көрсөтүлгөн.

3. Кыргыз Республикасында калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүүгө байланыштуу укуктук мамилелерди жөнгө салуу калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарын коопсуздугун камсыз кылган глобалдык технологиялардын өнүгүшүн, бул жааттагы эл аралык мамилелердин жана эл аралык укуктун өнүгүшүн, ошондой эле улуттук (мамлекеттик) деңгээлде да, эл аралык укуктук практикада да экологиялык маселелердин маалымдуулугун эске алуу менен реформа жүргүзүүнү талап кылат. Реформанын зарылдыгы ошондой эле «Калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Жер Мыйзамынын жоболору укуктук жөнгө салуунун сапатын аныктаган өнүгүү тенденцияларына шайкеш келбей калгандыгы менен шартталган. Андан тышкары, Мыйзам чыккандан бери бул иш-аракет чөйрөсүндөгү мамлекеттик жана укуктук саясат өзгөрүп, Кыргыз Республикасы айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздук жаатындагы көптөгөн конвенциялардын жана эки тараптуу эл аралык келишимдердин катышуучусу болуп калды.

Убакыттын өтүшү менен тармактын тиешелүү багыттары жана бул иш-аракет чөйрөсүндөгү чек ара чыр-чатактарын чечүү ыкмалары эл аралык укуктук аренада өзгөрдү. Кыргыз Республикасында калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүүнүн укуктук режимин негизги жөнгө салуу экинчи даражадагы укуктук актылар аркылуу ишке ашырылат. Бул жагынан алганда, мыйзам чыгаруу режиминде («Калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамында) тармактын өзгөчөлүктөрүн калыптандыруучу технологиялык, техникалык, жөнгө салуучу, социалдык, саясий, укуктук, экономикалык, финансылык жана башка талаптарды бир түргө келтирүү жана шайкеш келтирүү, ошондой эле калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүү жаатындагы чек ара аралык укуктук мамилелерди жөнгө салууну институционалдаштыруу зарыл.

4. Эл аралык жана чек ара аркылуу өтүүчү зыяндарды талдоо эл аралык укук мамлекеттердин күнөөсүз келтирилген бардык зыяндын ордун толтуруу милдетин белгилебей тургандыгын тастыктайт. Жоопкерчилик зыяндын ордун толтуруу милдети коркунуч булактарынын белгилүү бир түрлөрүн эске алуу менен тең укуктуу негизде каралган атайын келишимдерди түзүү аркылуу гана келип чыгышы мүмкүн. Бул жагынан алганда, чек ара аркылуу өтүүчү зыяндар үчүн жоопкерчилик боюнча улуттук, аймактык жана глобалдык эл аралык жөнгө салуу институтташтырылып, шайкеш келтирилиши керек. Чек ара аркылуу өтүүчү экосистемалардын коопсуздугун камсыз кылуунун бардык мүмкүн болгон аспектилерин баалоо жана жөнгө салуу үчүн институттук укуктук критерийлердин жоктугу эл аралык жоопкерчилик институтун колдонууну татаалдаштырып гана тим болбостон, изилденип жаткан чөйрөдө жана экологиялык коопсуздук укугунун тиешелүү тармактарында эл аралык жана ички укуктун өнүгүшүн жайлатат.

5. «Калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары жөнүндө» Кыргыз Респубилкасынын мыйзамында калдык сактоочу жайлардын жана кен

калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү функционалдык ыйгарым укуктарга ээ органдардын статусун аныктоодо учурдагы жоболор менен шайкеш келиши керек. «Калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамында иштеп жаткан ишканалар жана/же уюмдар катышуучу болгон милдеттүү мамилелердин жыйындысын персонификациялап, алар менен мамлекеттин, ошондой эле анын ыйгарым укуктуу адистештирилген органдарынын ортосундагы милдеттенмелер жана юридикалык жоопкерчилик маселелери боюнча мамилелердин блогун (так чектөө менен) аныктап жана шайкеш келтириши керек. Учурдагы жоболорду талдоо калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү адистештирилген органдардын ыйгарым укуктарынын кайталанышынын мисалдарын көрсөтөт. Жүргүзүлгөн салыштырмалуу укуктук изилдөө төмөнкүлөрдүн зарылдыгын тастыктайт: 1) жалпысынан жаратылышты пайдалануу чөйрөсүндө жана атап айтканда, калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарын иштетүүдө мамлекеттик башкаруу системасын оптималдаштыруу; 2) башкаруу субъекттеринин ыйгарым укуктарын иш багыттары (мониторинг, экспертиза, башка көзөмөл түрлөрү) жана башкаруу объекттери боюнча тактоо. Кыргыз Республикасынын «Калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары жөнүндө» Жер кодексинде «адистештирилген уюм» деген термин «калдык сактоочу жай жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган» деген термин менен алмаштырылсын.

6. «Калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамында Оператордун калдык сактоочу жай жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү негизги юридикалык жактардын бири катары укуктук статусу аныкталышы керек, ага эл аралык укукка ылайык, өндүрүштүк кырсыктардын кесепеттерин жоюу үчүн өзгөчө кырдаалдарга даярдыкты камсыз кылуу жана мындай кырсыктардын чек ара аркылуу

тийгизген таасирин азайтууга даярдыкты камсыз кылуу боюнча чараларды көрүү боюнча бир катар милдеттер жана жоопкерчиликтер жүктөлгөн. Учурда операторлордун статусу Кыргыз Республикасынын жоболорунда гана белгиленген. Белгилей кете турган жагдай, эл аралык укук боюнча Оператордун статусу улуттук укук боюнча Оператордун статусунан олуттуу айырмаланат, анда анын ишмердүүлүгү чектелген жана ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын көзөмөлүндө болот. Оператордун жоопкерчилигинин көлөмү, чечим кабыл алуудагы көз карандысыздыгынын чектери жана анын ыйгарым укуктарынын Кыргыз Республикасынын адистештирилген мамлекеттик органдарынын ыйгарым укуктары менен кайталанышы калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарды иштетүү чөйрөсүндөгү Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын реформалоо контекстинде өзгөчө көңүл бурууга жана карап чыгууга татыктуу.

7. Улуттук укуктук системалардын алкагында айлана-чөйрөгө келтирилген зыянды баалоо методологиялары түрүндөгү бирдиктүү жөнгө салуучу стандарттарды түзүүнүн татаалдыгынан улам, трансчек аралык зыянды кошо алганда, айлана-чөйрөгө келтирилген зыяндын ордун толтуруу институтун иштеп чыгуу толук эмес бойдон калууда. Ошондуктан, калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарды иштетүүдөн улам экосистемаларга жана биосистемаларга келтирилген зыяндан келип чыккан трансчек аралык зыяндын натыйжалуу алдын алууга, айлана-чөйрөнү калыбына келтирүүгө жана башка компенсацияларга көмөктөшүүчү бирдиктүү эл аралык укуктук базаны иштеп чыгуу зарыл деп эсептейбиз.

Чек ара аралык авариялар жана кырсыктар болгон учурда, калдык сактоочу жайлардын жана калдыктарды башкаруунун булгануусунун же башка зыяндуу кесепеттеринин булагы чек ара аралык зыяндын алдын алуу жана булгануу жана айлана-чөйрөгө өнөр жайлык таасирдин башка терс кесепеттери менен байланышкан зыянды калыбына келтирүү боюнча

милдеттенмелер үчүн жооптуу борбордук тарап болуп калат. Ошондуктан, экологиялык зыяндын ордун толтуруу боюнча так жана катуу жоболор, ошондой эле аларды ишке ашыруу механизмдери улуттук мыйзамдарда камтылышы керек. Эгерде атайын жоболор жок болсо, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында калдыктарды сактоочу жайлардын жана калдыктарды сактоочу жайлардын кесепетинен келип чыккан трансчек аралык экологиялык зыяндын ордун толтуруу системасы иштелип чыгышы керек.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Илимий-теориялык жана илимий-практикалык изилдөө учурунда алынган натыйжалар изилдөөчү тарабынан жеке алынган жана кеңири эмпирикалык жана нормативдик материалдарды изилдөөгө негизделген.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы. Изилдөөнүн жыйынтыктары Кыргыз мамлекеттик юридикалык университетинин эл аралык жана экологиялык укук кафедрасынын жыйынындагы талкуу учурунда текшерилген. Диссертациянын негизги жоболору жана тыянактары илимий басылмаларда чагылдырылып, эл аралык конференцияларда, тегерек столдордо жана семинарларда апрабациядан өткөрүлдү.

Диссертациянын түзүлүшү. Диссертация киришүүдөн, үч баптан, анын ичинде беш бөлүмдөн, тыянактардан, практикалык сунуштардан, корутундудан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат.

КОРУТУНДУ

Жүргүзүлгөн илимий изилдөөнүн негизинде төмөнкү тыянактар жана сунуштар берилди:

1. Калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндө эл аралык укуктук жөнгө салуу, кызматташтыктын башка тармактарындагыдай эле, укуктук жөнгө салуунун алдын алуучу, консультативдик мүнөзүндө чагылдырылган өзүнүн өзгөчөлүктөрүнө ээ. Бул максатта эл аралык укукта изилденип жаткан маселенин ар кандай багыттары

боюнча, гидротехникалык курулмаларды долбоорлоодон жана куруудан баштап, көмүлгөн калдыктарды сактоочу жайларды калыбына келтирүүгө чейин, алдын алуучу мекемелердин бүтүндөй системасы түзүлгөн. Ошого карабастан, изилденип жаткан тармактагы ички саясатты аныктоодо жана ички мыйзамдарды өркүндөтүүдөгү эл аралык укуктун ролун баалабай коюуга болбойт. Бул параграфта келтирилген конвенциялык материалды талдоо деликттик механизмдерди аныктоого мүмкүндүк берген жок, аларга таянып укук бузуу жана жоопкерчилик институту ишке ашырылат. Бул жерде өзгөчө басым жасоо керек болгон жагдай, азыркы экологиялык коопсуздук талаптары калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары менен иш жүргүзүү чөйрөсүндө бардык эл аралык нормалар комплексин, ошондой эле эл аралык укук илимине жана эл аралык кызматташтык практикасында кабыл алынган нормаларды толук канааттандыра албайт. Ошондуктан негизги жөнгө салуучу жүгү улуттук укук нормаларына жүктөлөт, алар көпчүлүк жагынан дүйнөлүк тенденцияларга багытталган.

2. «Калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамы калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарын иштетүүдө милдеттүү коопсуздук талаптарын белгилейт, аларды бузуу жалпысынан кылмыш болуп саналат. Бирок укук бузууну деликт укугунун негизги элементи катары юридикалык жактан тариздөө үчүн аны институционалдаштыруу жана тактоо зарыл. Кыргыз Республикасынын учурдагы мыйзамдарын жана мыйзам алдындагы актыларын талдоо – калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктары менен иш алып баруу чөйрөсүнүн укук бузууларды жана жоопкерчиликти түздөн-түз жөнгө салуу белгиленбегендин, тескерисинче, ал кыйыр түрдө, укук бузуунун объектилерин институционалдаштыруу аркылуу ишке ашарын тастыктайт. Бирок негизинен методологиялык мүнөздөгү мыйзам алдындагы актыларына топтолгон калдыктарды сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүү

технологиясы менен аныкталган укуктук мамилелердин мазмуну каралып жаткан мамилелердин спецификациясын ачып берет, бул деликт укугунун кеңейиши жана спецификацияланышы багытында калыптанышында чагылдырылышы керек. Бул изилдөө деликттик укуктун алкагында, мыйзам чыгаруу системасында чогултулган калдыктарды сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүүчү субъекттердин милдеттеринин комплекси адистештирилген укук бузуулардын пайда болушуна өбөлгө түзөт, бул биздин оюбузча, калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүүдө экологиялык коопсуздукту камсыз кылуунун натыйжалуулугун жогорулатат деген тыянакты негиздейт.

3. Изилдөө калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарын иштешүүгө байланыштуу ата мекендик мыйзамдарды реформалоо зарылдыгын тастыктады. Биринчиден, учурда колдонулуп жаткан Кыргыз Республикасынын «Калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктары жөнүндө» мыйзамды кабыл алгандан бери жаратылыш ресурстарын казып алуу технологиялары, калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарын долбоорлоо жана куруу үчүн техникалык талаптар жана рекультивациялоо үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөр пайда болду. Экинчиден, эл аралык коомчулук экологиялык коопсуздукту камсыз кылуунун дүйнөлүк коомчулук үчүн баарына тиешелүү жана милдеттүү экендигинин маанилүүлүгүн тааныды. Акыркы он жылдыкта көптөгөн макулдашуулар жана келишимдер иштелип чыккан, анда катышкан мамлекеттер жалпы калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары менен байланышкан ишмердүүлүктөн улам келип чыккан булгануулардан жана башка терс кесепеттерден айлана-чөйрөнү коргоо керектигин тааныган. Үчүнчүдөн, ата мекендик мыйзамдарда жөнгө салуучу алкактардагы дисбаланс аныкталган. Негизги жөнгө салуучу алкак өндүрүш технологиясына, ошондой эле башкаруу саясатына, куралдарына жана ыкмаларына тиешелүү жоболоруна баш ает. Мыйзам чыгаруу режиминин

алкагында калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарын менен иш алып барууну укуктук жөнгө салуунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн («Калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамында) топтолгон жөнгө салуу тажрыйбасы жалпыланып, системалаштырылышы керек, ошондой эле чек ара аркылуу укуктук мамилелер (зыян) маселелери институционал-даштырылышы керек. Бул чөйрөдөгү ишмердүүлүктүн бир багыты катары техникалык-технологиялык жана укуктук аспекттерди шайкеш келтирүү каралышы керек. Ошондой эле укук коргоо практикасын тармактык мыйзамдардын өз ара байланышына жана өз ара көз карандылыгына багыттоо зарыл, андан тармактык мыйзамдар катышуучулардын атайын мамилелердеги укуктук жүрүм-турумунун көлөмүн, мазмунун жана чектерин аныктайт, административдик укук бузуулардын курамындагы укукка каршы өзгөчөлүктөрдү жана кылмыш жоопкерчилигине тартылуучу кылмыштарды конкреттештирет.

4. Бүгүнкү күндө чек ара аркылуу өтүүчү укук бузуулар маселеси чек ара аркылуу өтүүчү таасирлерге таасир этүүчү укуктук механизмдердин дээрлик жоктугунан улам барган сайын актуалдуу болуп баратат. Эл аралык жана ата мекендик мыйзамдарды талдоо калдык сакталуучу жайларды жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү укук бузуулардын бирдиктүү модели али иштелип чыга электигин көрсөтүп турат. Укуктук мамилелердин бул тармагына бир катар нормалар, эрежелер жана жоболор колдонулат, алар жарым-жартылай эл аралык укуктук принциптер менен калыптанган ата мекендик мыйзамдардан алынган жана жарым-жартылай эл аралык укуктун өзү тарабынан калыптанган. Ошондуктан, булгоочу мамлекеттерди жоопкерчиликке тартуу, аларга башка коңшу мамлекеттерге келтирилген экологиялык жана ага байланыштуу экономикалык зыяндын ордун толтуруу, чек ара аркылуу өтүүчү экологиялык маселелерди чечүү жана кырсыктарды

жана алардын кесепеттерин жоюу маселелери актуалдуу бойдон калууда. Бул мамилелердин өзгөчөлүгүн эске алуу менен, түздөн-түз жөнгө салуу болбогондо, калдык сакталуучу жайларды жана кен калдыктары менен иш алып барган чөйрөнүн иш-аракеттеринин чек ара экосистемаларына тийгизген таасиринин бардык мүмкүн болгон тобокелдиктерин баалоо үчүн укуктук критерийлер иштелип чыгышы керек. Ушуга байланыштуу, калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндөгү чек ара таасиринин маселелери боюнча эл аралык укуктук жөнгө салууну оптималдаштыруу, ошондой эле Кыргыз Республикасынын учурдагы мыйзамдарында чагылдырылбаган айлана-чөйрөнү «булгоочу төлөйт» деген эл аралык укуктук принцибин ишке ашыруу маселелери актуалдуу болуп баратат.

5. Айлана-чөйрөгө, экосистемаларга жана биосистемаларга келтирилген зыяндын ордун толтуруу же зыян үчүн жоопкерчилик маселелери эл аралык деңгээлде кызуу талаш-тартыштарды жаратууда, анткени мындай «зыян» салттуу жоготуу же зыян түшүнүктөрүнө кирбейт жана улуттук укуктук режимдердеги жарандык жоопкерчилик институттары менен камтылбайт. Бул көйгөйдүн бир нече негиздери бар: 1) Жарандык жоопкерчилик режими материалдык түрдө көрсөтүлгөн жана материалдык жарандык жоопкерчиликтин алкагында жарандык укук ченемдерин бузуудан келип чыккан чыгымдар үчүн акчалай (материалдык) компенсацияга негизделген. Бирок, айлана-чөйрөнүн булганышы менен байланышкан мүмкүн болгон зыяндын диапазону, айрыкча трансчек аралык кесепеттер менен, алда канча кеңири жана аны компенсациялоо мүмкүнчүлүгү жеке укук мамилелеринин чегинен тышкары да чыгат. Трансчек аралык булганууда жарандык жоопкерчилик институтун учурдагы чечилгис кыйынчылыктар төмөнкү маселелерге да тиешелүү: келтирилген чыныгы материалдык зыянды аныктоо, аны баалоо, себептик комплекс, чектелген жоопкерчилик чараларын колдонуу (ички, улуттук юрисдикциянын алкагында жүргүзүлүүчү) ж.б. 2) Мамлекет

жаратылыш ресурстарынын ээси болуп туруп, ошого карабастан, мамлекеттик субъект болуп саналат жана жаратылыш ресурстары стратегиялык объект болуп саналат, бул каралып жаткан укуктук мамилелердеги жарандык-укуктук ишмердүүлүктү чектейт.

Ошондуктан, жарандык укуктук жоопкерчилик маселелерин эл аралык деңгээлде бириктирүү боюнча учурдагы аракеттер тар адистештирилген маниге ээ жана калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүүдөгү терс кесепеттерден улам мамлекеттерге келтирилген трансчек аралык экологиялык зыяндын ордун толтуруу маселесин чечпейт.

6. «Калдык сактоочу жайлар жана кен калдыктары жөнүндө» КР мыйзамын эксплуатациялоочу жана адистештирилген мамлекеттик уюмдардын милдеттенмелеринин комплексин бөлүштүрүү зарылдыгы бар деген тыянакка негизделет. Эл аралык жана чет элдик булактардын теориялык жана укуктук талдоосу экология жана жаратылышты пайдалануу чөйрөсүндө эл аралык укуктук жөнгө салуунун маңызы стандарттарды, принциптерди жана укук коргоо органдарын бириктирүүгө чейин кыскарган ааламдашуу контекстинде коллективдик жоопкерчилик принцибин тастыктайт. Жаратылышты пайдалануу жана пайдалуу казындыларды казып алуу сыяктуу тармактарда «мета-институционалдык» жана «трансценденталдык» сыяктуу коллективдик (тилектеш) жоопкерчилик түрлөрүнүн актуалдуулугу тармактын өзгөчөлүктөрү, капиталдык салымдардын масштабы жана өнүгүп келе жаткан экономикалардын өнүгүү мүнөздөмөлөрү (биринчи кезекте ресурстарды экспорттоо аркылуу) менен аныкталат.

Бирок бул жоопкерчиликтин кооптуу кесепеттери бар, анткени ал «дүйнөлүк жаратылыш капиталын узак мөөнөттүү көзөмөлдөөнү жана көптөгөн постиндустриалдык державаларда жок болгон минералдык ресурстарга эркин жетүүнү» камсыз кылууга умтулган трансулуттук корпорациялар (ТК) тарабынан кендерди трансулуттук башкаруу менен

байланыштуу.

Биздин оюбузча, эксплуатациялоочулардын жана адистештирилгендердин жоопкерчилигин бөлүштүрүү механизминин жоктугу: 1) жарандык коом алдында ачык-айкындуулук принцибине туура келбегендиги; 2) тоо-кен ишканаларынын ишмердүүлүк чөйрөсүндө укук коргоо практикасында инвестициялык саясатты ишке ашырууда белгилүү бир көйгөйлөрдү жана коррупциялык тобокелдиктерди жаратышы мүмкүн.

7. Калдык сактоочу жайлардын жана кен калдыктарын иштетүү чөйрөсүндө жооптуу субъекттердин статусун изилдөө бир катар көйгөйлөрдү аныктады: 1) адистештирилген уюмдардын статусун жөнгө салуучу мыйзам актылары; 2) адистештирилген органдардын ыйгарым укуктарынын кайталанышы; 3) ведомстволор аралык координациянын (ченемдик укуктук актылардын текстттеринен) жоктугу, бул өз кезегинде укук коргоо практикасын татаалдаштырат.

Бул көйгөйлөрдүн чечими төмөнкүлөрдөн көрүнөт: 1) жалпысынан жаратылыш ресурстарын иштетүү чөйрөсүндө жана өзгөчө калдык сактоочу жайлар менен кен калдыктарын иштетүүдө мамлекеттик башкаруу системасын оптималдаштырууда; 2) башкаруу субъекттеринин ыйгарым укуктарын иш багыттары (мониторинг, экспертиза, башка көзөмөлдөө түрлөрү) жана башкаруу объекттери боюнча тактоодо.

8. Калдык сактоочу жайларды жана кен калдыктарын иштетүүдө экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу жаатындагы эл аралык укуктук мамилелердин өнүгүшү жана биздин оюбузча, №6 корутундуда көрсөтүлгөн себептерден улам, эл аралык практика жаңы субъектти – аткаруу жана көзөмөлдөө компетенциясы, ошондой эле калдык сактоочу жайларды коопсуз иштетүү, өнөр жайлык трансчек аралык кырсыктардын кесепеттерин жоюу максатында өзгөчө кырдаалдарга даярдыкты камсыз кылуу боюнча чараларды көрүү үчүн жоопкерчилик жүктөлгөн Операторду түздү. Ошого карабастан,

салыштырмау укуктук талдоо эл аралык жана улуттук укукта оператордун статусун түзүүгө карата көз карашта бир катар карама-каршылыктарды аныктайт. Бул жагынан алганда, биз мыйзамдарда төмөнкүлөрдү негиздөө зарыл деп эсептейбиз: 1) операторду укуктардын, милдеттердин жана жоопкерчиликтердин өзүнчө субъектиси катары бөлүү; 2) Оператордун жоопкерчилик чектерин жана көлөмүн бекитүү; 3) чечим кабыл алуудагы көз карандысыздыктын чектерин жана Кыргыз Республикасынын ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдарына карата отчеттуулуктун чектерин аныктоо; 4) оператордун жана ыйгарым укуктуу (жөнгө салуучу) органдын иш-аракеттеринде кайтарым байланыш механизмдерин аныктоо; 5) өзүнүн ыйгарым укуктарын Кыргыз Республикасынын адистештирилген мамлекеттик органдарынын ыйгарым укуктары менен кайталоо мүмкүнчүлүгүн жокко чыгаруу.

7. Айлана-чөйрөгө келтирилген зыянды, анын ичинде чек ара аркылуу келтирилген зыянды компенсациялоо боюнча эл аралык укуктук институтту иштеп чыгуу учурда толук эмес. Ошондуктан, бул багыттагы эл аралык укукту өнүктүрүү чек ара аралык зыяндын натыйжалуу алдын алууга, айлана-чөйрөнү калыбына келтирүүгө жана калдык сактоочу жайларды жана калдыктарды иштетүүдөн улам экосистемаларга жана биосистемаларга келтирилген зыян үчүн зарыл болгон башка компенсацияларды төлөөгө көмөктөшүүчү бирдиктүү эл аралык укуктук базаны иштеп чыгуу контекстинде каралышы керек. Учурда эл аралык укук конвенциялардын катышуучуларынан бир катар институционалдык чечимдерди бириктирүү үчүн улуттук укуктук системаларын өркүндөтүүнү талап кылат, ошондой эле маалымат, жардам жана программаларды иштеп чыгуу ж.б.у. сыяктуу тармактарда кызматташууну чечет.

MINISTRY OF SCIENCE, HIGHER EDUCATION AND INNOVATION THE KYRGYZ REPUPLIC

KYRGYZ NATIONAL UNIVERSITY named after J. BALASAGYN

DOCTORAL PROGRAMM

PHD PROGRAM: JURISPRUDENCE

On the rights of the manuscript

*UDC**:341:502/504(575.2)(043)***

OSMANOVA ALMAZA MAMEDOVNA

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF COMPENSATION FOR ENVIRONMENTAL DAMAGE IN THE MANAGEMENT OF TAILINGS STORAGE FACILITIES AND MINE WASTE DUMPS

ABSTRACT

of the dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the field of “Jurisprudence”

Scientific advisors:

Doctor of Law, Professor Rysmendeev B.Dzh.

Candidate of Law, Professor Saktaganova I.S.

Bishkek–2026

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE WORK

Relevance of the research topic. The National Development Strategy of the Kyrgyz Republic for 2018–2040 [1] emphasizes the importance of the historical prerequisites for the development of Kyrgyzstan as a “modern, dynamic and successful society.” Over the years of independence, the Kyrgyz Republic has strengthened its national public, social and private-law institutions as a socially responsible state and has confirmed its sovereign position in the international arena, acting as a “politically stable” and “economically strong” partner for integration into international cooperation processes.

At present, for the purposes of economic and social development, Kyrgyzstan is successfully developing a competitive and “export-oriented” mining industry based on its own mineral, managerial and technological resources. As an independent sovereign state, the Kyrgyz Republic is shaping a policy for improving the mining sector, taking into account the preservation of the uniqueness of the country’s ecosystems for future generations. Therefore, this sector of socio-economic development primarily takes into account the rights of its citizens to a favorable environment for life (Article 49 of the Constitution of the Kyrgyz Republic [2]) and to the rational and safe use of natural resources constituting the national wealth of the country (paragraph 2 of Article 16 of the Constitution of the Kyrgyz Republic [2]).

One of the priorities for the sustainable growth of the industry has become ensuring environmental safety, which requires minimizing negative environmental consequences, increasing legal and technological requirements, and creating incentives for environmental protection measures.

Environmental pollution of individual elements of eco- and biosystems is one of the negative consequences accompanying mining activities in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps. This sphere of relations is of particular interest in the context of balancing the interests of economic

development and the principles of rational and safe management. The conflict of social interests is largely generated by market mechanisms in the mining sector aimed at profit, as well as by corruption schemes accompanying the movement of large capital in the raw materials market, while the sphere of management of tailings storage facilities and mine waste dumps is hazardous not only for the environment but also for humans. Therefore, the participation of the state as the main subject of responsibility in the studied relations is key and system-forming.

The role of the state, represented by its authorized bodies, becomes increasingly significant due to the industry's demand for competent and responsible regulation and management. The risks associated with transnational disasters extend to border regions and, in cases of contamination spreading through watercourses, can affect territories far from the source. Environmental damage and harm to human health resulting from transnational accidents and disasters constitute a key reason for international legal cooperation among states to address risk reduction and prevent negative consequences, including in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps.

International legal consolidation among states facilitates the search for new legal and technological solutions to ensure environmental safety at both the international and national levels. International cooperation demonstrates a close interconnection whereby international law serves as a powerful catalyst for the development and refinement of national legal doctrines and policies governing environmental safety in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps.

The relevance of the chosen research topic is further confirmed by the rapid development of the mining industry and the evolution of the legal system of the Kyrgyz Republic. The state, acting as a highly professional regulator, is able to manage the entire process efficiently across all life-cycle stages of tailings storage facilities and mine waste dumps, guided by a reasoned and balanced policy—an

essential aspect in the management of natural resources in general. Only the state is capable of establishing the rules of balance through regulatory instruments, such as the permitting system (licensing, investment, etc.), the control and oversight system (inspection, monitoring, expertise, etc.), and legal liability mechanisms for violations of norms governing the management of tailings storage facilities and mine waste dumps.

As the central regulator of the mining sector, including the management of tailings storage facilities and mine waste dumps, the state may participate in multilateral and bilateral international treaties and agreements. Only the state, as a public subject of international relations, can act as a party in transboundary conflicts. Therefore, strengthening state sovereignty is a crucial factor for the effective regulation of the industry in the interest of public welfare and the development of the state and its institutions.

International experience in the field of management of tailings storage facilities and mine waste dumps has already demonstrated that in transboundary relations, which become relevant in the context of hazardous activities for eco- and biosystems, states may rely on the assistance of other states participating in conventions, regional agreements and bilateral treaties. However, the main burden of regulating these relations falls on national legal systems that determine the legal regime of the entire life cycle of tailings storage facilities and mine waste dumps, including their reclamation and post-reclamation, conservation and liquidation.

The Kyrgyz Republic is a cluster of mineral deposits. Large-scale development and exploitation of natural resources is underway on its territory, which means that the by-product generated as a result of this activity—tailings storage facilities and dumps—also reaches its maximum limits, which actualizes the issues of forming strict management strategies in order to ensure environmental safety.

Relationship of the dissertation topic with major scientific programs (projects) and main research works. This study is initiative-based. The grounds for this research were international legal doctrines reflected in the reports of the UN International Law Commission, systemic documents of international law in the field under study, as well as national legal strategies, concepts and reports of the Kyrgyz Republic.

Goals and objectives of the research. The purpose of this dissertation research is a comprehensive legal analysis of the issues of international legal regulation of compensation for damage caused by environmental offenses in the field of management of tailings storage facilities and mine waste dumps, as well as a comparative legal analysis of the current legislation and regulatory material of the Kyrgyz Republic in this area of research.

To achieve this goal, the following objectives were set:

- To determine the role and significance of international law in regulating the management of tailings storage facilities and mine waste dumps;
- To examine the development of the institute of delictology in the field of environmental management in general, and specifically in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps;
- To analyze the features of legal regulation of relations in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps in the Kyrgyz Republic;
- To provide a characterization of international and transboundary offenses in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps;
- To examine the subjects of responsibility for violations in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps under international law;
- To determine the status of authorities having functional powers in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps;

• To study international legal issues of compensation for damage caused by environmental offenses in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps.

Scientific novelty of this dissertation lies in the fact that the research presented for defense represents one of the first attempts at a comprehensive study of international legal regulation of compensation for damage caused by environmental offenses in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps. This work collected, examined, and analyzed theoretical and practical materials in the international legal context of the research topic, as well as from the perspective of the influence of international law on the development of the national legal system of the Kyrgyz Republic. The work considers the latest international legal developments, updated legislation and regulatory frameworks of the Kyrgyz Republic, as well as statistical and technological data on environmental safety in tailings storage facilities and mine waste dumps in the country.

Practical significance of the research is that its results can be used for further theoretical development on the research topic, as well as for improving environmental and natural resource legislation in the Kyrgyz Republic, including the management of tailings storage facilities and mine waste dumps. The materials of this dissertation can also be applied in the educational process in courses such as International Law, Environmental Law, Administrative Law, Constitutional Law, Civil Law, and Criminal Law.

Main Provisions Submitted for Defense:

1.The nature of international legal regulation is preventive and advisory, and its main purpose in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps is the organization of an international legal system to prevent various negative consequences. In this context, international law functions as an initiator for the development and improvement of national legal systems, as well as the consolidation and institutionalization of measures aimed at preventing negative

outcomes. This is determined by the legal nature of international law, the principles of which form the basis of its structure. In the management of tailings storage facilities and mine waste dumps, international law is expressed through a number of principles, including the precautionary principle and the principle of non-intervention, which are contrasted with sanctioning measures against violators.

2.In the scientific and legal theory of the Kyrgyz Republic, it is necessary to develop the institute of delictology in the field of environmental management in general, and specifically in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps, as this institute operates within the jurisdiction of national (domestic) law. The formation of delict law in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps, including delicts related to transboundary offenses, should rely on the formally established obligatory set of norms in the legislation of the Kyrgyz Republic, as well as on prohibitive norms for the subjects of these legal relations. Within delict law, law enforcement practice should focus on the interconnection and interdependence of sectoral and procedural laws, defining the scope, content, and limits of legal behavior of participants in relations concerning tailings storage facilities and mine waste dumps, alongside legislation on offenses that specify unlawfulness in the context of administrative violations, criminally punishable acts, and material liability regulated by civil law.

3.The regulation of legal relations in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps in the Kyrgyz Republic requires reform in light of the development of global technologies ensuring the safety of tailings and mine waste dumps, the evolution of international relations and international law in this field, as well as the awareness of ecological issues at both the national and international levels. Reform is also necessary because the provisions of the Law of the Kyrgyz Republic “On Tailings Storage Facilities and Mine Waste Dumps” no longer keep pace with developments that define the quality of legal regulation. Moreover, since the adoption of the Law, state policy in this sector has changed, and

the Kyrgyz Republic has become a party to numerous conventions and bilateral international agreements on environmental protection and ecological safety. Over time, new areas of the sector and methods of resolving transboundary conflicts have emerged in international legal practice. The main regulation of the legal regime for managing tailings storage facilities and mine waste dumps in the Kyrgyz Republic is carried out through subordinate normative acts. In this context, the legislative framework (Law "On Tailings Storage Facilities and Mine Waste Dumps") should unify and harmonize technological, normative-legal, social, political-legal, economic-financial, and other requirements that define the specificity of the sector, as well as institutionalize regulation of transboundary legal relations in the management of tailings storage facilities and mine waste dumps.

4.Analysis of international and transboundary offenses confirms that international law does not impose an obligation on states to compensate for all harm caused without fault. Liability arises only in cases of special agreements in which the obligation to compensate is provided on a parity basis, taking into account the specific sources of danger. In this regard, national, regional, and global international regulations on responsibility for transboundary offenses should be institutionalized and harmonized. The absence of institutional legal criteria to assess and regulate all aspects of ensuring the safety of transboundary ecosystems complicates not only the application of international responsibility but also slows the development of international and domestic law in the studied and related areas of environmental law.

5. The Law of the Kyrgyz Republic "On Tailings Storage Facilities and Mine Dumps" (hereinafter *the Law on Tailings and Mine Dumps*) needs to be synchronized with the current subordinate legislation in defining the status of bodies with functional powers in the management of tailings and mine dumps. The Law on "Tailings and Mine Dumps" should personalize the obligational complex of relations, the parties of which are the operating enterprises and/or organizations, and define and harmonize the block of relations (with clear separation) between them

and the state, as well as its authorized specialized bodies regarding obligations and legal liability. Analysis of the current subordinate legal framework reveals instances of duplication of powers among specialized bodies in the field of tailings and mine dumps management. Comparative legal research confirms the need for: 1)optimization of the state management system in the field of natural resource use in general, and specifically in the management of tailings and mine dumps; 2) specification of the powers of management subjects by spheres of activity (monitoring, expertise, and other types of control) and by objects of management. In the Law on "Tailings and Mine Dumps", the term *"specialized organization"* should be replaced with the term *"authorized state body in the field of tailings and mine dumps management"*.

6. The Law on "Tailings and Mine Dumps" should define the legal status of the Operator as one of the main subjects of legal relations in the field of tailings and mine dumps management, on whom international law imposes a number of obligations and responsibility for measures ensuring readiness for emergencies aimed at eliminating the consequences of industrial accidents, and ensuring preparedness to mitigate the transboundary impact of such accidents. Currently, the status of operators is established only in the subordinate normative legal acts of the Kyrgyz Republic. It is important to consider the significant difference in the status of the Operator in international law, according to which it has much broader powers compared to the Operator in national law, where its activities are limited and controlled by authorized state bodies. Particular attention and elaboration in the context of reforming Kyrgyz legislation in the field of tailings and mine dumps management should be given to the boundaries and scope of the Operator's responsibility, the limits of its autonomy in decision-making, and the duplication of its powers with those of specialized state authorities of the Kyrgyz Republic.

7. Due to the complexities in regulating unified standards in national legal systems, in the form of methodologies for assessing environmental damage, the

formation of the institution of environmental damage compensation, including transboundary damage, has not yet been completed. Therefore, there is an acute need to develop a unified international legal concept promoting the effective prevention of transboundary damage, the restoration of the natural environment, and other compensations arising from harm to ecological and biosystems in the field of tailings and mine dumps management.

In cases of transboundary disasters and accidents, the state from which pollution or other harmful consequences of activities in the field of tailings and mine dumps management originate becomes the central subject of responsibility for obligations to prevent transboundary harm, restore damage associated with pollution, and address other negative consequences of industrial impact on the environment. Therefore, national legislation should contain specific and strict provisions on environmental damage compensation, as well as mechanisms for their implementation. Due to the absence of special provisions, the legislation of the Kyrgyz Republic should develop the institution of compensation for transboundary environmental damage caused by activities in the management of tailings and mine dumps.

Personal contribution of the applicant. The results obtained during the conducted theoretical and practical research were achieved personally by the author and are based on the study of extensive empirical and normative material.

Approval of research results. The research results were tested through discussions at the Department of International and Environmental Law of the Kyrgyz State Law University. The main provisions and conclusions of the dissertation were reflected in scientific publications and presented at international conferences, round tables, and seminars.

Structure of the dissertation. The structure consists of an introduction, three chapters including five sections, conclusions, practical recommendations, and a list of references.

PRACTICAL RECOMMENDATIONS

1. In Art.3 of the Law of the Kyrgyz Republic "On Tailings Facilities and Mine Dumps," the term "specialized organization" should be replaced with "authorized state body in the field of tailings and mine dump management."

2. Define the meaning of the term "transboundary damage" in the Law of the Kyrgyz Republic "On Tailings Facilities and Mine Dumps."

3. Establish and clarify the legal status of the Operator as the responsible entity in relations regarding tailings facilities and mine dumps in the Law of the Kyrgyz Republic "On Tailings Facilities and Mine Dumps."

4. Codify the basis of responsibility for tailings and mine dump project developers in the Law of the Kyrgyz Republic "On Tailings Facilities and Mine Dumps."

5. Amend Art.3 of the Law of the Kyrgyz Republic "On Tailings Facilities and Mine Dumps" by supplementing the norm: "…state organization established in accordance with the legislation of the Kyrgyz Republic, receiving tailings facilities and mine dumps from operating organizations for their further physical protection" with: "and ensuring environmental safety." This addition aligns with the state's functional responsibility for environmental safety regarding tailings facilities and mine dumps.

6. In the Kyrgyz Republic Code "On Offenses" and Criminal Code, sanction the import and disposal of radioactive and toxic waste within the territory of the Kyrgyz Republic.

CONCLUSIONS

The dissertation utilized international legal agreements at the convention, regional, and bilateral levels; international practices in environmental safety in the management of tailings and mine dumps; the current legislation of the Kyrgyz Republic; other normative legal acts of the Kyrgyz Republic; legislation of foreign countries; theoretical research on the subject; technical and technological materials determining the creation and lifecycle of tailings and mine dumps; practical and statistical data characterizing the industry and its development prospects.

As a result of the research, the following conclusions and proposals were formulated:

1. International legal regulation in the field of tailings and mine dump management, as in other areas of cooperation, has a preventive and recommendatory nature.

For this purpose, international law has established a comprehensive system of preventive institutions across various areas of the examined issue, ranging from the design and construction of hydraulic structures to the reclamation of decommissioned tailings facilities. Nevertheless, the role of international law in shaping domestic policy and improving national legislation in the studied area should not be underestimated. Analysis of the convention-based material presented in this paragraph does not allow for the identification of delictual mechanisms on the basis of which the institute of offenses and liability is implemented. In this case, it should be emphasized that modern environmental requirements in the field of safety management of tailings facilities and mine dumps cannot be fully satisfied by the existing body of international norms and, accordingly, by the science of international law and the practice of international cooperation. Therefore, the main regulatory burden falls on national law, which is largely oriented toward global trends.

2. The Law of the Kyrgyz Republic “On Tailings Facilities and Mine Dumps” establishes mandatory safety requirements for handling

tailings facilities and mine dumps, violations of which, in general terms, constitute an offense. However, for the legal formalization of an offense as a fundamental element of delictual law, its institutionalization and specification are necessary. Analysis of the current legislation and subordinate normative acts of the Kyrgyz Republic confirms that direct regulation of the institute of offenses and liability in the management of tailings facilities and mine dumps is not yet established; it is implemented indirectly through the institutionalization of the objects of offenses. However, the content of the legal relations, determined by the technology of handling tailings facilities and mine dumps, primarily concentrated in methodological subordinate acts, reveals the specification of these relations, which should, accordingly, be reflected in the development of delictual law toward its expansion and concretization. In this study, it is concluded that, within delictual law, the accumulated legislative obligations of subjects handling tailings facilities and mine dumps will contribute to the formation of specialized categories of offenses, which, in our opinion, will enhance the effectiveness of ensuring environmental safety in the management of tailings facilities and mine dumps.

3. The conducted research confirmed the necessity of reforming domestic legislation in the field of tailings and mine dump management. Firstly, since the adoption of the current Law of the Kyrgyz Republic “On Tailings Facilities and Mine Dumps,” technologies for resource extraction, technical requirements for the design and construction of tailings facilities and mine dumps, and new reclamation opportunities have emerged. Secondly, the international community has recognized environmental safety as a universal and mandatory concern for the global community. Over the past decade, numerous agreements and treaties have been developed in which participating states acknowledge a common

commitment to protecting the environment from pollution and other adverse consequences arising from activities at tailings facilities and mine dumps. Thirdly, a regulatory imbalance is observed in domestic law. The primary regulation falls on subordinate rules concerning production technology, as well as policy, means, and management methods. To increase the effectiveness of legal regulation of tailings and mine dump management under the legislative framework (in the Law "On Tailings Facilities and Mine Dumps"), it is necessary to consolidate and systematize the accumulated regulatory experience and institutionalize issues related to transboundary relations (damage). One of the directions should be the synchronization of technical, technological, and legal aspects of activities in this field. Additionally, law enforcement practice should focus on the interconnection and interdependence of sectoral laws, determining the scope, content, and boundaries of legal behavior of participants in specialized relations with the legislation on offenses, specifying elements of illegality in administrative offenses and criminally punishable acts.

4. Today, the issue of transboundary offenses is becoming increasingly relevant due to the actual absence of legal mechanisms influencing transboundary impacts. Analysis of international law and domestic legislation suggests that a uniform model of an offense in the field of tailings and mine dump management has not yet been developed. The applicable legal relations are subject to a whole set of norms, rules, and provisions, partly derived from domestic legislation, itself shaped by international legal principles, and partly from international law itself. Therefore, issues remain regarding the liability of states as sources of pollution, compensation for environmental and related economic damage to other neighboring states, addressing transboundary environmental problems, and elimination of accidents and their consequences. Regarding

the specificity of the relations in question, in the absence of direct regulation, legal criteria should be formulated to assess all potential risks of activities related to tailings facilities and mine dumps on transboundary ecosystems. In this regard, challenges arise in optimizing international legal regulation on transboundary impacts in the management of tailings facilities and mine dumps, as well as in implementing the “polluter pays” principle, which is not reflected in the current legislation of the Kyrgyz Republic.

5. Issues of compensation or liability for damage caused to the environment and eco- and biosystems at the international level are the subject of intense debate, since such “damage” does not fall under traditional concepts of loss or damage and is not covered by civil liability institutions in national legal systems. The problem has several grounds: 1) Civil liability regimes are based on monetary (material) compensation for damages, expressed in material form and arising from violations of civil law norms within the framework of material civil liability. However, the range of possible environmental damage, especially with transboundary consequences, is much wider, and the possibility of compensation extends beyond private law relations. Insurmountable difficulties in applying civil liability to transboundary pollution also relate to the determination of actual material damage, its assessment, causal links, application of limited liability measures (internal, within national jurisdiction), and so on. 2) The state, while being the owner of natural resources, is nevertheless a public entity, and natural resources are strategic objects, which limits civil law activity in these legal relations.

Therefore, current attempts at international unification of civil liability issues are of narrow specialized significance and do not solve the problem of

compensating transboundary environmental damage caused to states due to negative consequences of activities at tailings facilities and mine dumps.

6. Based on the above, it is concluded that the Law "On Tailings Facilities and Mine Dumps" should distinguish between the obligations of operating entities and specialized state organizations. Theoretical and legal analysis of international and foreign sources confirms that in the field of ecology and natural resource management, the principle of collective responsibility has become established under globalization, where the essence of international legal regulation is the unification of standards, principles, and law enforcement. The relevance of such relations in areas like natural resource use and mining of valuable minerals, and types of collective (joint) responsibility, such as "meta-institutional" and "transcendental," is determined by the specifics of the industry, the scale of investments, and the characteristics of developing economies (mainly resource-exporting).

However, this type of responsibility has potentially dangerous aspects, as it is associated with transnational management of deposits by transnational corporations (TNCs), seeking "to ensure long-term control over global natural capital and free access to mineral raw materials, which many post-industrial economies lack."

The absence of a mechanism for distributing responsibility between operating entities and specialized organizations, in our opinion: 1) contradicts the principles of transparency and accountability to civil society; 2) may cause issues in law enforcement practice in mining enterprises, investment policy implementation, and generate corruption risks.

7. Research on the status of responsible entities in the management of tailings facilities and mine dumps identifies several problems: 1) subordinate regulation of the status of specialized

organizations; 2) duplication of powers of specialized bodies; 3) lack of visible (from the texts of normative acts) interagency coordination, complicating law enforcement practice.

The solution to these problems is seen in: 1) optimizing the system of state governance in natural resource management generally and in tailings and mine dump management specifically; 2) specifying the powers of management entities by activity type (monitoring, expertise, other types of control) and by objects of management.

8. The development of international legal relations in environmental safety in the management of tailings facilities and mine dumps has, in our view, for the reasons stated in conclusion No.6, led to the emergence of a new entity – the Operator – vested with executive and supervisory authority, as well as responsibility for the safe functioning of tailings facilities and for emergency preparedness to address industrial transboundary accidents. Nevertheless, comparative legal analysis reveals discrepancies in approaches to the formation of the operator's status in international and national law. In this regard, it is necessary to legally: 1) recognize the operator as a distinct subject of rights, duties, and responsibility; 2) define the scope and limits of the Operator's responsibility; 3) determine the boundaries of decision-making autonomy and limits of accountability to the authorized state bodies of the Kyrgyz Republic; 4) establish feedback mechanisms between the operator and the authorized (regulatory) body; 5) eliminate potential duplication of powers with specialized state bodies.

9. The formation of an international legal institute of environmental damage compensation, including transboundary damage, is not yet complete. Therefore, the development of international law in this area should be viewed in the context of creating a unified international

legal concept to enhance the effectiveness of preventing transboundary damage, restoring the environment, and providing other compensations necessitated by harm to eco- and biosystems in the management of tailings facilities and mine dumps. Currently, international law requires parties to conventions to improve their national legal systems to unify institutional solutions and facilitates cooperation in areas such as information sharing, assistance, and program development.